

Pääsisäänkäynti Via Donna Olimpia 30:n korttelin sisäpihoille. Pihan sivuilla ovat uusbarokkiset rakennusmassat ja perällä rationalistiset asuintalot.

Vasemmalla aukion perällä on Pietro Sforzan Piazza Donna Olimpia 5:n kortteli (1938), joka edustaa italialaista rationalismia.

ROOMAN LAITAKAUPUNGIN ENIGMA – VIA DONNA OLIMPIAN SOSIAALISEN ASUNTOTUOTANNON HISTORIA

Koponen Anu Kaisa

Roomassa suurimmat turistilaumat vaeltavat nykyisin Mussolinin keskustaan puhkomilla leveillä kaduilla. Kun Mussolinin arkkitehdit muokkasivat Rooman historiallisesta keskustasta fasistien ihannekaupunkia, tuhannet keskustan asukkaat jäivät asunnottomiksi. Monet heistä sijoitettiin kaupungin laitamille perustettuihin lähiöihin fasistien sosiaalisen asuntotuotannon toimiston IFACP:n (*Istituto fascista autonomo case popolari*) kortteleihin muiden vähävaraisten roomalaisten ja muualta pääkaupunkiin työn perässä tulleiden kanssa.

Vittorio De Sican neorealisisessa elokuvassa *Polkupyörävaras* (1948) köyhä perhe taiteilee sotien jälkeen toimeentulon rajoilla. Vaikka yhden polkupyörän katoaminen uhkaa perheen selviytymistä, niin sisäkuvien mukaan perhe asustaa melko tilavassa ja valoisassa asunnossa. Ulkokuivissa nähdään uutuuttaan hohtava asuinkortteli, jota ympäröivät tyhjätkuivaksi palaneet ruohokentät. Olemme Rooman koillislaidalla Tufellon lähiössä arkkitehti Pietro Sforzan suunnittelemassa Val Melanian korttelissa.

IFCAP rakennutti sen vuosina 1942-1944 kymmenen vuotta aiemmin valmistuneen asuinlähiön jatkeeksi. Sodan keskeyttämä rakennusurakka jatkui vuonna 1947, sillä asuntopulan oli kova pommitusten vaurioittamassa pääkaupungissa, jonne lisäksi virtasi muualta vähävaraista väestöä työn perässä. De Sican elokuvassa tyhjen ruohokenttien keskeltä nousevan asuinkorttelin julkisivua jäsentävät kolmikaariset loggiat viidessä kerroksessa päällekkäin. Ne muistuttavat samaan aikaan rakennettua EUR:in Palazzo della Civiltà pelkistettyihin kaariholveihin perustuvaa julkisivujäsentelyä. Mutta ne viittaavat myös renessanssihuviloiden kolmikaarisiin loggiin, sellaisiin kuin Suomen Rooman instituutin kolmikaarinen loggia Villa Lantessa Gianicolo-kukkulalla.

Val Melanian laitakaupungin autius ja pelkistetyt klassiset arkkitehtuuri-aiheet johdattavat meidät Giorgio de Chiricon metafyyssisten maalausten äärelle. Harvoin on yksi taidemaalari vaikuttanut niin paljon arkkitehtuurin muotokielen kehittymiseen kuin de Chirico. Hänen pelkistetyt klassisia elementtejä ja tyhjyyttä tihkuvat kaupunkinäkömängsä inspiroivat fasismien ajan arkkitehtejä, kun heidän haasteenaan oli yhdistää moderni ja klassinen muotokieli. Klassisilla elementeillä höystetty rationalistinen tyyli, joka tunnetaan parhaiten 30-luvun lopussa suunnitellun EUR:n kaupunginosan arkkitehtuurista, leimaa IFACP:n sosiaalista asuntotuotantoa jo vuodesta 1930 alkaen.

Tässä artikkelissa kerron Rooman laitamien lähiöistä, joista olemme nähneet vilauksia sotien jälkeisissä neorealistisissa elokuvissa tai lukeeet Pier Paolo Pasolinin kirjoista ja runoista. Kerron artikkelini aluksi Rooman sosiaalisen rakentamisen historiasta yleisesti. Artikkelin lopussa syvennyn tarkemmin IFACP:n suurimman lähiön Via Donna Olimbian monimutkaiseen ja mystiseen rakennushistoriaan. Lopuksi selostan Via Donna Olimbian *Case popolari*-kortteleiden kahdesta viimeisestä rakennusvaiheesta ja niiden arkkitehdista Pietro Sforzasta, joka suunnitteli myös De Sican elokuvassa näkyvän Val Melanian asuinkorttelin.

Rooman kaupungin 1900-luvun alun puutarhalähiöt

Rooman kaupungin sosiaalinen asuntotuotanto ei ollut fasistien alkuun panema vaan IFACP jatkoi liukuvasti jo vuonna 1903 aloitetun ICP:n (*Istituto per le Case Popolari*) toimintaa. Ensimmäiset ICP:n asuinkorttelit suunnitteli Quadrio Pirani Flaminiole ja San Saba-kirkon lähelle Aventinukselle. ICP:n Anconasta kotoisin oleva tekninen johtaja Innocenzo Costantini kutsui anconalaisen opiskelutoverinsa Quadrio Piranin töihin toimistoonsa Roomaan. Flaminion suunnitelmasta toteutui vain yksi kerrostalo, joka valmistui vuonna 1905 Via Enrico Chiradialle.

ICP:n ensimmäinen kokonainen asuinalue on Aventino-kukkulalla kupeessa sijaitseva San Saban asuinkortteli (1907-1914), jonka viihtyisät asunnot oli suunnattu alemmalle keskiluokalle.

Innocenzo Sabbatinin suunnittelema korttelin kulma on pelkistettyä roomalaista uusbarokkia (Via Donna Olimpia 30, n. 1930)

Kadunvarren ja pääpihan korkeat ja pitkät julkisivupinnat oli rytmitetty keltaokriin suorakaiteisiin, joita reunistivat punaokrat pystypalkit. Alun perin voimakkaat värit ovat huuhtoutuneet pois, mutta kirkkaat värinäytteet löytyvät yhä ikkunoiden alta

Sabbatinin runsain koristelu keskittyi porrashuoneiden sisäänkäyntien ympärille. Päällä olevat parvekkeet sen sijaan lähestyvät rationalistista arkkitehtuuria.

Puutarhakaupunki-aatteesta inspiroitunut vihreä asuinalue kasvoi San Saban kirkon ja Aurelianuksen muurin väliin. Aluksi nousivat kaksikerroksiset valoisat ja tilavat pari- ja rivitalot ja seuraavassa vaiheessa niitä ympäröivät kolme- ja nelikerroksiset kerrostalot. Pirani kehitti ekonominen koristelutavan, jossa pääasiassa rapatut julkisivut koristeltiin tiilistä tehdyillä klassisilla koristelustoilla ja pilastereilla viittaamaan renessanssin ja barokin arkkitehtuuriin. Samalla tiilinen julkisivukoristelu liitti uudet rakennukset materiaalinsa puolesta niin San Saba-kirkon tiilijulkisivuihin kuin Aurelianuksen muuriin. Nuoren arkkitehdin suunnitelma seurasi uusia eurooppalaisia arkkitehtuuri-ihanteita, mutta inspiroitui myös paikallisesta arkkitehtuurista. Kadut nimettiin mahtipontisesti Bramanten, Ligorion, Palladion, Berninin ja Borrominin mukaan.

Rooman eliitin huviloita ja kerrostaloja suunniteltiin 1900-luvun alussa koristeellisella *Liberty*-tyylillä, joka oli italialainen versio wieniläisjugendista ja *Art Nouveausta*. Tyyleillä leikeltiin 1920-luvulla myös ICP:n ja loppupuolen IFACP:n kohteissa: Trionfalen korttelit ottivat vaikutteita keskiajasta, via Oslavialla rakennettiin *Liberty*-tyylillä kun taas Anienen että Garbatellan puutarhakaupungit koristettiin muhkeilla barokkiaiheilla.

Nuori arkkitehti Innocenzo Sabbatini (1891- 1983) sai v. 1919 ICP:ssä ensimmäiseksi tehtäväkseen jatkaa serkkunsa insinööri Innocenzo Costantinin luonnoksen pohjalta Trionfalen asuinalueetta Piazzale degli Eroilla. Johtaja neuvoi uutta tulokasta seuraamaan Quadrio Piranin San Saban asuinalueen esimerkkiä. Niinpä Sabbatinin Trionfalen korttelissa (1919 - 22) yhdistyvät rapatut pinnat tiilisiin koristeisiin. Hänen oma tuleva muhkea muotokielenä alkaa jo kuitenkin näkyä, sillä Sabbatini lisäsi julkisivuihin myös *Liberty*-tyylissä suosittuja rosopintaisia kivi-harkkoristeita viitaten keskiajan ja manierismin arkkitehtuuriin .

Innocenzo Sabbatini suunnitteli yhdessä Gustavo Giovannonin kanssa 1920-luvun alkupuolella uusbarokkisen (*barocchetto romano*) Anienen-puutarhalähiön, jossa Piazza Semionen ympärillä olivat palvelut kuten koulu, kirkko, posti ja puisto. Gustavo Giovannoni ja Massimo Piacentini kehittivät Garbatellan uusbarokkisen asemakaavan. Ensimmäiset rakennukset olivat asunnottomien parakkeja ja seuraavat matalia huviloita, joissa asunnoilla oli omat puutarhansa. Sen sijaan 1920-luvun lopussa rakennettiin isoja kerrostaloja asuntopulaa helpottamaan. Näissä IFACP:n asunnoissa oli terasseja, parvekkeita ja verantoja. Asukkaina oli käsityöläisiä tehdastyöläisiä ja valtion työntekijöitä ei köyhälistöä. Garbatellan uusbarokkisia rakennuksia suunnitteli monien muiden arkkitehtien joukossa Innocenzo Sabbatini ja Pietro Sforza, jotka vastasivat myös Via Donna Olimpian asuinkorttelien suunnitelmista.

Mussolinin keskustan muutokset ja sosiaalinen asuntotuotanto

Fasistien asuntorakentaminen liittyi osana Mussolinin projektiin 'Grande Roma', jossa Roomasta muovattiin fasistien esimerkkikaupunkia ja näyteikkunaa maailmalle. Historiallisen keskustan asuinkortteleita tuhottiin fasistien monumentaalisten katulevennyksen, aukoiden ja antiikin Rooman raunioiden esiin kaivamisen ja siivoamisen tieltä. Kokonaisia asuinkortteleita katosi, kun keskustan tiiviiseen kaupunkirakenteeseen halkaistiin leveitä paraatikatuja: Via della Conciliazione Vatikaanin edustalle ja Piazza

Venetsialta Colosseumille johtava Via dei Fori Imperiali. Henkilökunta pysyi paljolti samana, kun toimisto siirtyi vuonna 1925 suoraan Mussoliniin alaisuuteen ja ICP:stä tuli IFACP. Mussolini asetti toimiston presidentiksi arkkitehti Alberto Calza Binin, joka suunnitteli IFACP:n toimistorakennuksen Tiberin varrelle Tor Nonaan v. 1927 ja vastasi Marcelluksen teatterin siivoamisesta' asuin- ja liiketoiminnasta. Hän myös suunnitteli kirkon Garbatellaan (1933), mutta pääasiassa koordinoi IFACP:n laajaa rakennustuotantoa ja sen rahoittamista.

Keskustan raivaustöissä asunnottomiksi jäänyttä väestöä siirrettiin Rooman lähiöihin. Via dei Fori Imperialin rakennusurakoitsija vastasi sopimuksen mukaan myös kaupunkilaisten uudelleen asuttamisesta. Fasistien ideologia piti kaupunkielämää turmiollisena puutarhakaupunkiaatteen kannattajia seuraten. Heidän ihanteenaan oli maanviljelijäteollisuustyöläinen, jonka pääelinkeino oli teollisuudessa ja sivutulo maanviljelyssä tai hän oli ainakin omavarainen elintarvikkeiden suhteen. Kaupungin laidalle rakennettavat vihreät asuinalueet vaikuttivat sopivan hyvin tähän

Sabbatinin korttelia leimaavat vehreiden sisäpihojen sarjat, jotka ovat asukkaiden ahkerassa käytössä.

Näkymä Via Donna Olimpia 30:n pääpihalla kadun suuntaan.

ihanteeseen. Uudet lähiöt sijaitsivat kaukana 5-10 km päässä keskustasta ja ne jäivät pitkäksi aikaa ilman asianmukaisia palveluita. Ne, joilla oli varaa, jäivät keskusta. Muutto lähiöihin tuntui rangaistukselta keskustan kaupunkielämään tottuneille.

Vuodesta 1928 lähtien IFACP alkoi rakentaa asuntoja myös köyhille. Monet tällaiset IFACP:n projektit olivat yksinkertaisista laatikoista koostuvia parakkikyliä (Gordian, Prenestino, San Basilo vuosin 1928 – 1930, Pietralata, Santa Maria del Soccorso vuosina 1935 – 1940 ja Quarticciolo sekä Primavalle lähellä vuotta 1940). Keskustan köyhää väestöä siivottiin pois näkyvistä puutarhakaupunki-ideologian mukaisesti 'maanläheisempään elämään pois kaupungin paheista'. Via Donna Olimbian ja Val Melanian asuinkorttelit poikkesivat parakkikylistä. Ne olivat suurimpia ja myös arkkitehtuuriltaan kunnianhimoisia projekteja. Calza Binin johdolla saatiin vuonna 1930 asuinrakentaminen vauhtiin ja Donna Olimbian korttelin ensimmäisessä vaiheessa rakennettiin 534 asuntoa, joihin mahtui 1800 asukasta. Seuraavaksi suurin IFACP:n rakennuskohde oli Val Melania, jonne nousi 479 asuntoa 1000 asukkaalle.

Kun IFACP:n asuinrakentamisen volyyymi oli valtava, asuintalojen ympäriltä puuttuivat pitkään katuvalaistus, viemäröinti, apteekit, koulut, postit, nimikyltit ja postilaatikat. Esimerkiksi koulu 'Scuola Franceschi' valmistui Via Donna Olimpialle vasta vuonna 1939. Suurin ongelma oli kunnollisten julkisten liikenneyhteyksien puuttuminen työpaikkojen ja kotien väliltä. Polkupyörät olivat monelle lähiöissä asuville elintärkeitä. Taksit kieltäytyivät ajamasta Donna Olimbian lähiöön ja jättivät kyytiläiset puolen kilometrin päähän Ponte Biancolle. Nunna Orsola Ledochowska kuvaa Primavallen vehreätä puutarhalähiötä muistelmissaan: "...mikä kauhistus, 180 parakkia ja 900 asunnotonta, ihmisiä, jotka ovat kuin petoja..." Vatiikaani rakennutti slummiutumisvaarassa oleviin lähiöihin kirkkoja, joiden yhteydessä järjestettiin ruokatarjoilua ja ompelukurseja naisten syrjäytymisen estämiseksi.

Rationalistisen Propellitalon keskellä on kierreporras, johon on merkattu rakennusvuodeksi sekä vuodet 1932 että 10.

Piazza Donna Olimpia 5:n julkisivusta on sotien jälkeen poistettu fasistien tunnuksot eli kolme vit-sakimppua. Niiden paikat näkyvät kuvassa vasemmalla.

Kun vielä 1920-luvun loppupuolella roomalainen koulukunta oli luonut paikallisesta historiasta inspiroitunutta muotokieltä, Mussolinin alaisuudessa IFACP:n toimiston tyyli muuttui vuoden 1930 tienoilla kuin veitsellä leikaten lähemmäksi kansainvälistä modernismia. CIAM:n (*Congrès internationaux d'architecture moderne*) toisessa kokouksessa vuonna 1929 Frankfurtissa arkkitehdit olivat kiinnittäneet huomion minimiasumiseen ja ryhmä italialaisia arkkitehteja perusti vuonna 1930 rationalistisen arkkitehtuurin järjestön MIAR:n (*Movimento Italiano per l'Architettura Razionale*). Vuonna 1931 määriteltiin Rooman kaupungin uusi strategia asuttaa 12 lähiöön keskustan muutostöissä asunnottomaksi jääneet ja muut vähävaraiset. Fasistien sosiaalisen asuntotuotannon arkkitehtuurin haluttiin nyt ilmentävän järjestystä, kunniallisuutta, hygieniää ja nopeutta. Tyylinä suositettiin tästä lähtien yksinkertaista rationalistista tyyliä (*razionalismo*). Matalat parakkimaiset talot jätettiin kokonaan vaille koristelua, mutta korkeisiin kerrostaloihin suunniteltiin pelkistettyjä klassiseen arkkitehtuuriin viittaavia muotoaiheita kuten symmetrisesti aseteltuja pilastereita ja kaariholveja De Chiricon maalausten hengessä. Via Donna Olimpian

suunnittelussa käytettiin ajan parhaita arkkitehteja, hyviä rakennusmateriaaleja ja kortteleiden sisäosiin luotiin asukkaille suojaisia vihreitä keitaita.

Mussolinin alaisuudessa tekninen johtaja Innocenzo Costantini menetti valtaa kun IFACP:n presidentiksi tuli arkkitehti Alberto Calza Bini. Samaan aikaan kun toimiston arkkitehtien tyyli muuttui kuin veitsellä leikaten rationalistiseksi, IFACP:n suurimman asuinkompleksin Via Donna Olimpia 30:n suunnittelija Innocenzo Sabbatini joutui kiistaan toimiston presidentin Alberto Calza Binin kanssa. Lopulta hän erosi toimestaan vuonna 1931. Emme tiedä, mistä kiista johtui. Via Donna Olimpia 30:ssä visualisoituu kuitenkin se, miten salamannopeasti fasistien rationalistinen muotokieli otettiin käyttöön kesken rakennusprojektin vuonna 1930.

IFCAP:n Via Donna Olimpian asuinlähiö

IFCAP:n Via Donna Olimpian asuinkorttelit sijaitsevat elitististen Gianicolon ja Monteverde vecchion kaupunginosien takaisessa laaksossa puolen tunnin kävelymatkan päässä Rooman historiallisesta keskustasta. Seudulle oli 1920-luvun lopussa rakennettu kaksi monumentaalista sairaalakespleksia espanjantautiepidemian ja tuberkuloosin hillitsemiseksi, ja Via Donna Olimpialla sijaitseva ratapölkkyjen kyllästämö tarjosi työpaikkoja.

Innocenzo Sabbatini suunnitteli IFACP:n Olimpian vanhimman korttelin Via Donna Olimpia 30:n, jonka avajaiset ja valmiit rakennukset näkyvät fasistien elokuvainstituutin LUCE:n dokumentissa vuodelta 1932. Valtava rakennuskokonaisuus nousi Valle dei Cannatin-laaksoon muutamassa vuodessa, mutta se jakautuu eriskummallisesti kahteen tyyliin: kun kadunvarren talot on rakennettu roomalaisella uusbarokilla (*barocchetto romano*) edustavat sisäpihan takareunan mäkeä vasten oleva talorivistö rationalisma (*razionalismo*) eli italialaista funktionalismia.

Via Donna Olimpian monumentaalinen kokonaisuus rakennettiin Mussolinin johdolla alemmalle keskiluokalle (*popolari*) ja vähävaraisille (*popolarissime*). Paikalliset kutsuvat taloja yhä 'pilvenpiirtäjiksi (*i grattacieli*)' olihan niistä korkeimmissa pohjakerroksen päällä jopa 9 kerrosta, mikä oli ajan ylin sallittu korkeus. Taivaita hipovat rakennukset nousivat monumentaalisina kuin tyhjistä Valle dei Cannatin pusikoiden ja artisokkapeltojen keskelle.

Via Donna Olimpian IFACP:n kolmen korttelin kokonaisuus on rakennettu kolmessa vaiheessa: Ensimmäisessä vaiheessa rakennettiin vuosina 1930-1932 Via Donna Olimpia 30:n kortteli, jossa oli 534 asuntoa 1800 asukkaalle. Toinen rakennusvaihe on Piazza Donna Olimpia 5, jonka kortteli valmistui vuonna 1938. Se sijoittuu V-muotoisena kahden kadun (Via Paola Falconieri ja Via Oznam) väliin ja sen näyttävää kaarevaa sisäpihaa dynaamisine parvekelinjoineen käytetään usein tv-sarjojen lavasteina. Kolmas rakennusvaihe, Via Donna Olimpia 56:n kortteli, valmistui vasta

Sisäänkäynti Piazza Donna Olimpia 5:n sisäpihalle.

Sisäänkäyntiä reunustavat symmetrisesti elegantit portaat.

lähellä vuotta 1950, vaikka vanhat asukkaat muistavat leikkineensä sen perustuksissa koko 40-luvun. Kaksi viimeistä rakennusvaihetta ovat tyyllisesti samankaltaista rationalistista arkkitehtuuria.

Fasistien tunnus vitsakimppu on sotien jälkeen hakattu pois Piazza Donna Olimpian puoleisesta julkisivusta. Monteverden asukkaat kertovat perimätietona, että Donna Olimpian IFACP:n korttelien asemakaava muodostaisi Mussoliiniin viittaavan latinan sanan DUX (ital. *il duce*) niin, että D kirjain muodostuu Via Donna Olimpia 56:n korttelista, U-kirjain jää Piazza Donna Olimpian taakse Via Paolo Falconierin ja Via Oznamin väliin ja X-kirjain muodostuu Via Donna Olimpia 30 sisäpihan rakennusblokkien diagonaalista asettelusta keskuspihan ympärillä. Rooman Gianicolo-kukkulalta voi yhä nähdä Apenniiniin vuoriston metsään hakatun suuren DUX-sanan lumisella säällä. Voi siis olla tottakin, että nyt hyvin epämääräisesti hahmottuva sana on kuulunut jossain vaiheessa fasismin ajan suunnitelmaan.

Monteverde nuovan Via Donna Olimpia 30:n kortteli (1930-1932)

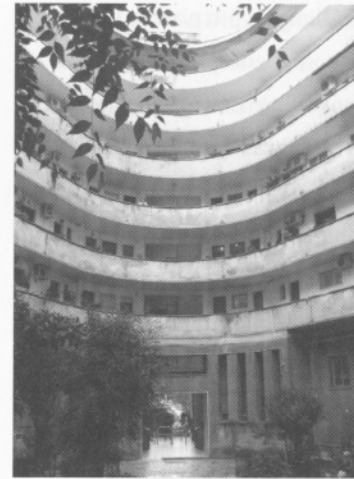
IFCAP:n arkkitehtien nopea tyyli muutos koristeellisesta Garbatellan uusbarokista funktionalismin suuntaan tapahtui nopeasti vuoden 1930 tienoilla. Innocenzo Sabbatinin Via Donna Olimpian 30:n kortteli rakennettiin tämän seurauksen nopeasti parissa vuodessa (1930-1932) kahdella eri tyyllillä: Osittain jopa 10 kerroksiset kadunvarren talot ovat barokista inspiroitunutta monumentaalista ja muhkeaa arkkitehtuuria. Sen sijaan sisäpihan takana mäkeä vasten oleva pelkistetty rakennusrivistö on oma-peräistä rationalismia. Nämä rakennukset rajaavat yhdessä korttelin sisään viihtyisien sisäpihojen sarjan.

Innocenzo Sabbatinin roomalaisesta barokista inspiroitunut Via Donna Olimpia 30:n suunnitelma sekä Pietro Sforzan rationalistinen arkkitehtuurikieli Piazza Donna Olimpia 5:ssä ja Via Donna Olimpia 56:ssa ovat helposti tunnistettavissa. Mysteeriksi sen sijaan jää Via Donna Olimpia 30:n

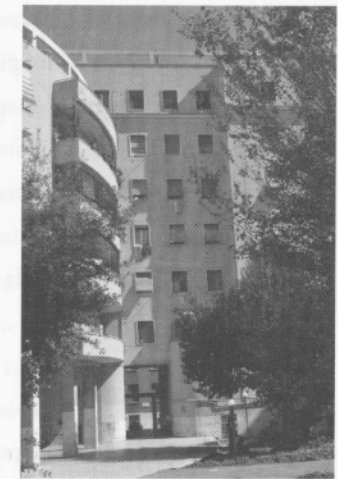
rationalistinen rakennusrivistö, jonka erikoisuutena on kierreportaan vaaraan rakentuva kolmisiipinen asuinrakennus: Pelkistetyssä rationalistisessa talorivistössä keskimmäisen talon kierreportas muistuttaa yksinkertaisuudesta huolimatta kierteisestä barokkiarkkitehtuurista vaikka kolmeen suuntaan keskusportaasta erkanevat siivet näyttävät ylhäältä katsottuna kuin propellin siiviltä.

Vuodelle 1930 päivättyssä rationalistisessa arkkitehtuuripiirustuksessa on piirtäjän nimi 'Vincenzo Sabbatini', mutta suunnittelijan nimi puuttu. Koska IFCAP:n toimistossa oli paljon henkilökuntaa ei pääsuunnitteljia useinkaan piirtänyt itse arkkitehtipiirustusta. Vuodelle 1930 päivätyn Donna Olimbian 30:n leikkauspiirustuksen piirtäjä on Carlo Polidori, joka on suunnitellut muun muassa uusrenessanssityylisen IFCAP:n asuintalon Garbatellaan 1920-luvun lopussa. Jää epäselväksi, mikä oli Carlo Polidorin ja Vincenzo Sabbatinin rooli Via Donna Olimpia 30:n arkkitehtisuunnittelussa? Piirsivätkö he vain puhtaaksi Innocenzo Sabbatinin suunnitelmia vai osallistuivatko he myös korttelin arkkitehtisuunnitteluun? Innocenzo Sabbatinin muu tuotanto todistaa, että hänelle oli tyyppillistä erilaisilla tyyleillä leikittely ja sotien jälkeen hän suunnitteli pelkistettyjä rationalistisia rakennuksia Garbatellaan. On siis hyvinkin mahdollista, että Innocenzo Sabbatini on Via Donna Olimpia 30:n molempien lähes samanaikaisesti eri tyyleillä toteutettujen osien suunnittelija. Lisäksi hänen Garbatellan Alberghi suburbani-korttelinsa asemakaava perustuu ympyröistä lähtevien säteiden geometriaan, mikä muistuttaa Via Donna Olimbian rationalistisen 'Propellitalon' pohjan geometriaa.

Innocenzo Sabbatinin rakennukset ovat Rooman kuuluisan Garbatellan puutarhalähiön oudointa ja visionäärisintä arkkitehtuuria. Samoin kuin Donna Olimbian ja Via Oznamin katujenristeyksessä myös Garbatellan korttelien kulmista leikkautuu pois kaareva pala muistumana barokkiarkkitehtuuriin koverrettuihin julkisivuihin. Kortteleiden sisään muodostuu pyöreän pääpihan lisäksi useita sisäpihoja. Molemmissa kohteissa Sabbati-

Piazza Donna Olimpia 5:n sisäpihan kaarevat parvekelinjat.

Kahta vihreää sisäpihaa erottaa toisistaan pilareiden päälle rakennettu kaareva asuinsiipi.

nin korkeat rakennukset ovat yksityskohdiltaan pelkistettyjä mutta kokonaisvaikutelmaltaan barokkimaisen muhkeita ja koristettuja klassisilla elementeillä. Via Donna Olimpia 30:ssä sisääntuloportin pilasteriden päällä ovat juhlavasti pulleet ruukut. Porraskäytävien sisäänkäyntejä reunustavat koristeelliset kiviharkkojäljitelvät ja kaariholvit. Alemman kiviharkkoja jäljittelevän kerroksen päältä nousevat ikkunoiden aukottamat julkisivupinnat sileinä ja yksinkertaisina aina kymmenenteen kerrokseen asti.

Piazza Donna Olimpia 5 (1938) ja Via Donna Olimpia 56 (noin 1950)
Via Donna Olimbian toisen ja kolmannen vaiheen arkkitehtisuunnittelmisestä vastasi todennäköisesti Pietro Sforza. Hän suunnitteli 40-luvun puolella alussa mainitut Val Melanian asuintalot, jotka näkyvät De Sican elokuvan taustalla. Sforza on myös yksi italialaisen rationalistisen arkkitehtuurin malliesimerkin kerrostalo Furmanikin suunnittelijoista yhdessä Mario De Renzin ja Giorgio Calza Binin kanssa. Tämä virtaviivaisen pelkistetty kerrostalo valmistui vuonna 1935 Lungoteveren varrelle Flaminiole ja sai kiitosta muun muassa Walter Gropiukselta.

Pietro Sforza reunusti sekä Piazza Donna Olimpian 5:n piazzan puoleisen julkisivun että sen kaarevan sisäpihan horisontaaleilla parvekelinjoilla. Sisäpiha on nyt rapistuneinkin niin kuvauksellinen, että se vilahtelevat silloin tällöin italialaisten televisiosarjojen kohtauksissa. Sisäänkäyntiä sisäpihalle reunustavat symmetrisesti elegantit kierreportaat. Sisäpihalta toiselle edetään pilareille nostettujen rakennusmassojen alta. Julkisivut on maalattu vaalealla okralla samalla tavoin kuin viimeisen rakennusvaiheen korttelikin.

Niin kuin Val Melanian niin myös Via Donna Olimpian asuinlähiön viimeisin osa suunniteltiin fasismien aikana, mutta ne molemmat rakennettiin valmiiksi vasta sotien jälkeen. Via Donna Olimpia 56:ssa sisäpihalle nouseaan katutasosta monumentaalisia portaita, joiden ylätasoa koristavat sirot neliskanttiset pylväät palkkeineen. Alimman kerroksen julkisivu on kadun liikehuoneistojen puolella travertiinista, porraskäytävät ovat Carraran marmorista ja ylimmän kerroksen katujulkisivu on tiiltä. Piazza Donna

Katutason liikehuoneistojen välistä nouseaan sisäpihalle monumentaalisia portaita kahden jyrkän rakennusmassan välistä.

Piazzan lounaisreunasta alkaa Via Donna Olimpia 56:n kortteli (n. 1950), joka sekin on Pietro Sforzan suunnittelema.

Olimpia 5:n ja Via Donna Olimpia 56 korttelit ovat molemmat pohjakaa-valtaan viuhkanmuotoisia ja molemmissa kahta sisäpihaa erottaa toisistaan kaareva rakennusmassa, joka on asetettu pilareiden päälle.

Pietro Sforza toisessa suunnitelmassa 'Kampataloissa' (*Case a pettine*) Tufellossa on samalaisia arkkitehtonisia ratkaisuja kuin Via Donna Olimpia 56:ssa: Molempien alakerroksissa on kadun puolella liiketiloja, joiden julkisivut on pinnoitettu travertiinilla. Korotetulle sisäpihakannelle nouseaan katutasolta monumentaalisten portaiden kautta ja sisäänkäynti porrashuoneisiin on aina sisäpihalta. Yksinkertaisten julkisivujen ikkuna-aukot ovat molemmissa travertiinilla listoitettuja suorakaiteita ja julkisivut on rapatut ja maalattu vaalealla okralla. Kustakin porrashuoneen tasanteesta on pääsy kahteen asuntoon, joka koostuu 2-3 tilavasta huoneesta, keittiöstä ja kylpyhuoneesta asuntojen koon vaihdellessa 60-80m². Asunnoissa on hyvä ilmanvaihto, sillä ne avautuvat sekä sisäpihan että kadun puolelle.

Jälleenrakentaminen ja neorealismi

Omaoperäinen Innocenzio Sabbatini tunnetaan hyvin 1920-luvun ICP:n ja IFACP:n asuinalosuunnitelmistaan: Trionfale II:n Piazzale degli Eroista, Tirurtina II:n Sant'Ippoliton kortteleista ja Casa del Sole-terassitalosta, sekä Garbatellan Alberghi suburbane-kortteleistaan. Muun muassa arkkitehti Paolo Portoghesi niitä kirjoituksissaan. Viimeisinä projekteinaan ennen lähtöään IFCAP:sta vuonna 1931 Innocenzo Sabbatini suunnitteli Via Donna Olimpian ja toteutumattoman Trionfale nuovon kortteleita. Vasta sodan loppulla hän palasi takaisin ja suunnitteli asuntoja Garbatellaa nyt yksikertaisella rationalistisella tyyllillä. Innocenzo Sabbatinista on kirjoitettu joitakin tutkimuksia ja hänen suunnitelmiaan on esitelty näyttelyssä vuonna 1982. Via Donna Olimpian suunnitelmasta ei ole kirjoitettu paljoakaan ja se puuttuu listoista, joihin on muuten koottu kaikki Sabbatinin arkkitehtisuunnitelmat. Vaikutta kuin 92-vuotiaaksi elänyt arkkitehti olisi halunnut häivyttää tämän ison projektinsa taka-alalle.

Sodan jälkeinen asuntopula pakotti hyödyntämään jo valetut perustukset ja suunnitelmat. Useimmat fasismin ajan arkkitehdit jatkoivat vanhoissa työpaikoissaan uusien ideologioiden alla. Vaikka Pietro Sforzan Via Donna Olimpian ja Val Melanian projektit keskeytyivät useiksi sotavuodeksi, niiden rakentamista jatkettiin vanhojen suunnitelmien mukaan sotien jälkeen heti kun taloudellinen tilanne sen salli. Mussolini autoritaarisesti johtama toimisto muuttui ainakin periaatteessa demokraattiseksi instituutioksi, jonka nimeksi tuli IACP (*Istituto Autonomo Case Popolari*) jonka tehtävää jatkaa nykyisin ATER di Roma (*Azienda Territoriale per l'Edilizia Residenziale pubblica del Comune di Roma*).

Roomalaisten keskuudessa fasisminvastaisuus pulpahti pintaan heti sen kukistuttua. Myös elokuvaohjaaja Roberto Rossellini kiepahti ympäri, kun hän ohjasi pian propagandistisen fasisti-trilogiansa jälkeen fasismin vastaisen trilogian, jonka ensimmäinen osa on kuuluisa *Rooma – avoin kaupunki* (1945). Tämä filmi aloitti italialaisten neorealististen elokuvien aallon, jossa Rooman lähiöt usein vilahtelevat. Pier Paolo Pasolini kehitti omanlaisensa neorealismien muutettuaan Via Fonteanalle asumaan. Siellä hän tutustui läheisen Via Donna Olimpian poikiin pelaamalla jalkapalloa heidän kanssaan ja kirjoitti näiden poikien elämästä kirjassaan *Ragazzi di vita* (1955). Siinä Pasolini romantisoi 'ainoana todellisena vapautena' poikien pikkurikollista elämäntapaa, samalla kun hän kritisoi pikkuporvarillista kapitalismia ja ihailee maalaiselämän aitoutta. Puutarhakaupunki-aatteen ajatus maalaiselämän aitoudesta ja moraalista parantavasta vaikutuksesta kääntyi Pasolinin taiteessa romantisoimaan köyhien Via Donna Olimpian asuinlähiön poikien pikkurikollista elämää. Tämä tulkinta menestyi kulttuuriväen parissa, samaan aikaan kun Rooman tiivis kaupunkirakentaminen laajeni sulkiin sisäänsä Via Donna Pamphilin lähiön ja sen asukkaat.

Capitolo, Luciana (2015) Pier Paolo Pasolini, Un giorno tornerà aprile, Roma: Nova Delphi.

Cellini, Francesco (2011) "Le Case ICP degli anni '20 e '30 a Roma: Una tradizione di qualità" Housing Conference: Ricerche emergenti sul tema di abitare, toim. Milena Farina, Roma: Gangemi Editore spa, 10-14.

Cundari, Carlo (2014) Elementi di analisi della casa popolare ICP Sant'Ippolito II di Innocenzo Sabbatini a Roma, Roma: Arcane.

Kallis, Aristotle (2017) "Rome's Singular Path to Modernism: Innocenzo Sabbatini and the 'Rooted' Architecture of the Istituto Case Popolari (ICP), 1925 - 1930" Papers of British School at Rome, Volume 85 October 2017, 269-301.

Kockel, Valentin (2005) "Il palazzo per tutti" La scoperta ad Ostia dell'antica casa di affitto e la sua influenza sull'architettura della Roma fascista. Confronto. Studi e ricerche di storia dell'arte europea 5, 2005, 54-73.

Mozzilli, Loredana toim. (2011) "Recupero e valorizzazione dell'archivio storico dell'IACP" Bimestrale dell'ordine degli architetti Roma e provincia, 93/11, gennaio-febbraio 2011.

Prina, Vittorio (2013) "Il Cinema e l'architettura moderna in Italia: Roma" L'Architetto, settembre 2013. <http://magazine.larchitetto.it/settembre-2013/gli-argomenti/attualita/il-cinema-e-l-architettura-moderna-in-italia-roma.html>

Regni, Bruno ja Mario Sennato toim. (1982) Innocenzo Sabbatini architetture per la città, Roma: A.A.M./COOP. Architettura Arte Moderna Edizioni.

Villani, Luciano (2012) Le Borgate del Fascismo, Storia urbana, politica e sociale della periferia romana, Dipartimento di Studi Storici dell'Università di Torino, Milano: Ledizioni.

Italialaiseen rationalismiin kuuluvat viittaukset klassiseen arkkitehtuuriin.